

Artikel

**JOHN LANCHESTERS *DE MUUR*: EEN LITERAIRE
VERBEELDING VAN POLITIEK ONVERMOGEN**

Joost Van Driessche

Gezien een aantal hete hangijzers – de wereldwijde stroom van vluchtelingen, de groeiende (mondiale) inkomensongelijkheid of, niet in laatste instantie, de opwarming van de planeet – lijkt het niet geheel onterecht te vragen naar de staat van de politieke verbeelding. Veelal krijgt zij een probleem immers niet eerder in het vizier dan wanneer het zich laat uitdrukken in economische termen; op economisch vlak steken ontwikkelde landen elkaar graag de loef af, staat men oogluikend toe dat multinationals zoals Shell en Chevron in ontwikkelingslanden handjeklap spelen met autoritaire regimes, vaak ten koste van zowel de rechten van minderheden als de landschappen waarmee deze gemeenschappen zijn vergroeid¹ – maar als het gaat over de opvang van vluchtelingen die van hun leefgebieden werden beroofd, staat men liever niet vooraan.

Aan de andere kant, meent Alexei Krups, een van de protagonisten in Maxim Februari's roman *Klont*, maken data en intelligentie de politieke verbeelding min of meer overbodig. Data, stelt hij vast, maken unieke, dus onderling onvergelijkbare gevallen commensurabel. En “Gegevens”, bedenkt Krups, “waren precies dat wat ze waren: gegevens. Afgeleiden van de werkelijkheid. Abstracties, gedefinieerd door naamloze ambtenaren en schimmige werktuigkundigen en daarna overgelaten aan machines. Geproduceerd door machines. Verzameld door machines. Bestudeerd door machines.” Ze verdringen het politieke spreken en betekenen “de opmars van het afzenderloze besluit.”

Maar ook de literaire verbeelding heeft zo haar beperkingen, waarvoor het fictieve karakter Alexei Krups trouwens allerm minst blind is. Echter, ik denk op dit moment aan een beperking die Krups niet vermeldt. Traditioneel ontwikkelt een personage in de roman zich tegen een betrekkelijk stabiele ‘natuurlijke’ achtergrond en hebben alleen mensen de capaciteit te handelen. Het concept van het ‘antropoceen’, geïntroduceerd door de atmosferisch scheikundige en Nobelprijs laureaat Paul Crutzen – het concept van een “door de mens gedomineerd geologisch tijdperk”², het idee van de mens als een tellurische kracht vergelijkbaar met aardbevingen of vulkaanuitbarstingen – verstrengelt menselijke geschiedenis en geologische geschiedenis en maakt een dergelijke scheiding tussen voorgrond

(het handelende karakter) en achtergrond (de door de auteur ontworpen bestendige natuurlijke omgeving waarin het karakter handelt) ongedaan. Het antropoceen noopt de roman met andere woorden tot een her-conceptualisering van zijn representatie van ‘de natuur’. De duurzame natuurlijke omgeving waarin het karakter zich ontplooidde, komt onverwacht in beweging en ontwikkelt zich ongekend fel in respons op de ‘carbonificatie’ van de atmosfeer door de mens.

De verspreiding in tijd en ruimte van veranderingen in het klimaat bemoeilijkt ongetwijfeld de waarneming ervan in het dagelijkse leven; niet zelden zijn we aangewezen op de wetenschappelijke verbeelding ervan. Wellicht daarom is de klimaatroman een relatief zeldzaam verschijnsel³, terwijl nieuwe verbeeldingen van de *concrete* manieren waarop mensen de aarde tezamen met niet-menselijke entiteiten kunnen bewonen juist hard nodig zijn, en wetenschappen zich slechts uitdrukken in abstracties als bijvoorbeeld het aantal partikels per miljoen (ppm) koolstofdioxide-equivalent (CO₂-e) in de atmosfeer.

Niettemin: ze bestaan, klimaatromans, zij het – de omvang van het probleem in aanmerking genomen – niet in de hoeveelheden waarin we ze zouden mogen verwachten. Neem Barbara Kingsolvers *Flight Behavior* (2012), waarin de hoofdpersoon, Dellarobia, de ramp confronteert in de vorm van een kolonie van miljoenen monarchvlinders, die “in Mexico overwintert sinds God ze heeft losgelaten”, maar die door wijzigende weerspatronen is neergestreken op de kleine berg achter Dellarobia’s boerderij in de zuidelijke Appalachen in het oosten van de Verenigde Staten, waar de kolonie door vrieskou wordt bedreigd, horden nieuwsgierigen trekt en de verhoudingen in de plaatselijke gemeenschap doet wankelen. Of neem Saci Lloyds jeugdboek *The Carbon Diaries* (2008), waarin de Britse tiener Laura Brown de transformaties van het leven beschrijft in een samenleving die op CO₂-ratsoen is gezet. Of Richard Powers *The Overstory* (2018), waarin verschillende personages zich op een of andere manier wijden aan de bescherming van door op gewin beluste mensen bedreigde bomen: “bomen en mensen, verwickeld in een strijd om het land en het water en de dampkring.” Alle drie hebben ze een apocalyptische tint, waarmee ik bedoel dat ze zich afspelen *tijdens* de catastrofe, terwijl de ramp zich voltrekt. Net als Maggie Gee’s *The Flood* (2004), Jonathan Franzens *Freedom* (2010) en Julie Zehs *Unterleuten* (2016), om er nog maar een aantal te noemen.

John Lanchesters onlangs in het Nederlands vertaalde *The Wall (De muur)* speelt zich daarentegen af *nadat* de ramp zich heeft voltrokken – ná de “Omwenteling”, die zo heet omdat de mensen

in dit land een specifieke verandering ervoeren, betreffende het zeeniveau en het weer, die weliswaar meerdere jaren in beslag nam, maar die we toen en nu nog steeds als een enkele gebeurtenis ervoeren, als een duidelijk moment met een voor en een na.⁴

Na de Omwenteling is het Britse eiland omzoomd met een metershoge betonnen muur van zowat tienduizend kilometer lang, met om de drie kilometer een wachttorens: het “Nationaal Kustverdedigingswerk” dat het land tegen het water én tegen de “Anderen” beschermt. Want op andere plekken in de wereld is de Omwenteling “nog steeds niet afgelopen”, strijden Anderen voor hun leven tegen de elementen en slaan op de vlucht.

Iedere jongvolwassene in het land, man of vrouw, vervult een dienstplicht van twee jaar op de muur. Zo ook de achttienjarige Joseph Kavanagh, de verteller, die schat dat er permanent “meer dan driehonderdduizend mensen betrokken zijn bij de verdediging van de muur”. De regels op de muur zijn duidelijk: “Eentje erin, eentje eruit; voor iedere Andere die over de muur kwam werd een verdediger naar zee gestuurd. In een tribunaal met collega-verdedigers werd beslist wie de meeste verantwoordelijkheid droegen en die mensen werden in volgorde van verantwoordelijkheid diezelfde dag nog in een bootje gezet.” Anderen die “over de muur komen moeten kiezen tussen euthanasie, hulp worden of terug naar zee.”

De muur opent met: “Het is koud op de muur.” Door de vele lagen thermische kleding heeft Kavanagh aanvankelijk zelfs moeite de leden van zijn groep uit elkaar te houden. In het eerste deel doet hij uitgebreid verslag van het harde en eentonige leven als verdediger. Iedere dag is vrijwel hetzelfde: twaalf uur wacht, twaalf uur af. Twee jaar lang twee weken dienst, een week training en een week vrij. De enige manier om eraan te ontkomen is door “fokker” te worden. De ontheffing van de strenge dienstplicht is een aansporing om zich voort te planten, het bevolkingsaantal op peil te houden en “de muur van het nodige personeel te voorzien.” Want “omdat de wereld zo’n afschuwelijk oord is geworden, willen de mensen zich niet meer voortplanten.”

Maar wie vertelt Kavanagh dit? Wie adresseert hij met zijn verhaal? Afgezien van degenen die jong waren toen de muur er nog niet was en te oud om als verdediger dienst te doen toen die er wel was, kent iedereen in de wereld van Kavanagh het klappen van de zweep op de muur wel, de monotonie en tegelijk de voortdurende dreiging van een aanval van de Anderen, het in weer en wind afspeuren van het onmetelijke wateroppervlak op een vijandig schip of vlot, gespits op verdachte bewegingen, verdachte geluiden. En zelfs zij die het niet aan den lijve hebben ondervonden, zullen er toch van tenminste een van de tallozen die ooit dienst hebben gelopen over vernomen hebben. Voor zijn tijdgenoten kan er niet veel bijzonders schuilen in Kavanaghs beschrijving van het leven op de muur. Wie verstrekt hij dan al deze inlichtingen over de nieuwe wereld? Of vertelt Kavanagh misschien met een waarschuwend vinger naar het verleden, de huidige wereld? Toch, als boodschap uit de toekomst verliest zijn schets van een nieuwe wereld al gauw substantie, doordat de lezer voortdurend uit Kavanaghs wereld wordt

teruggeroepen naar háár, vroegeentwintigste-eeuwse wereld.

In het tweede deel van *De muur* – “De Anderen” – weet Kavanaghs ploeg een aanval van de Anderen af te slaan, evenwel met aanzienlijk verlies: Mary, Shoona, Cooper “en nog twee verdedigers” overlijden. Kavanagh raakt gewond aan de schouder. Maar “alle Anderen waren gedood.” De overlevende leden van de gewoergroep worden overgeplaatst naar een noordelijker, makkelijker te verdedigen deel van de muur, “om op adem te komen”. Ondertussen besluiten Hifa en Kavanagh “zich voort te planten”, hetgeen hen privileges oplevert, en bezoeken ze tijdens hun vrije week Hifa’s moeder op het platteland. Terug op de muur, in Schotland, wordt Kavanaghs ploeg verrast door Anderen die, met hulp van binnenuit, de muur bestormen. Slechts zeven van de dertig verdedigers overleven de aanval. Een vijftiental Anderen is de muur overgekomen en is voortvluchtig. Kavanagh, Hifa, een derde verdediger, hun commandant (die het verraad had gepleegd) en een politicus (die de gebeurtenissen niet had voorkomen) worden naar zee verbannen.

In het derde deel van *De muur* – “De zee” – vertelt Kavanagh over hun omzwervingen op zee, over hun verblijf in een drijvend dorp aan de beschutte kant van een ontoegankelijk eiland, over de piraten die deze kleine gemeenschap vernietigen en over het booreiland waar Hifa en Kavanagh worden ontvangen door een kluzenaar en uiteindelijk hun toevlucht vinden.

Wanneer ze wat zijn bijgekomen verklaart Hifa Kavanagh haar liefde – nu ja, dat ze in deze verrekte wereld seks maar eigenlijk geen kinderen met hem wou – en vraagt hem: “Vertel eens een verhaal”. Hij steekt van wal met de woorden waarmee *De muur* begon: “Het is koud op de muur.” En daarmee eindigt het boek. Wat volgt heeft de lezer al gelezen; het vervolg ligt inderdaad in het verleden. Maar zij – Hifa – blijkt de geadresseerde van zijn verhaal. *De muur* is het verhaal waarmee Kavanagh haar tegemoet komt, een muur tussen hem en Hifa doorbreekt, het verhaal van wat hen voor elkaar uniek maakt, in feite een verhaal zonder bijzondere gebeurtenissen verder in deze verdoemde wereld (Anderen zijn eerder over de muur gekomen en andere Anderen zullen volgen, verdedigers zijn eerder de zee op gestuurd en andere verdedigers zullen dit lot met hen delen), maar het verhaal van hun liefde, van een vlammetje in die duisternis. Alsof hij een kind vertelt, in eenvoudige taal, over wat ze zich beiden nog goed kunnen herinneren. Alsof ze had gevraagd: ‘Vertel nog een keer over toen we op de muur waren, lang lang lang geleden.’ Een verhaal dat geruststelt door de afstand die het inneemt tot het verhaalde, zoals ontwaken uit een nare droom oplucht en de herinnering eraan onschadelijk maakt.

In *De muur* schijnt het klimaat na de ramp, onwaarschijnlijk genoeg, weer te zijn

gestabiliseerd. Uitzonderlijke weersverschijnselen komen er niet in voor. Het antropoceen is er een kort leven beschoren. De mens betreedt niet wat Bruno Latour in *Face à Gaïa* een “nieuw klimaatregime” noemt, waarin de mens tenslotte gedwongen is de actievermogens van niet-menselijke zijnden te erkennen. De actievermogens en de plotontwikkeling in *De muur* liggen louter en alleen in handen van menselijke personages, anders dan in Kingsolvers *Flight Behavior*, waarin het vlieggedrag van de monarchvlinders het verhaal draagt, of Powers *The Overstory*, waarin Patricia Westerford onderzoek verricht naar de manier waarop bomen met elkaar communiceren en elkaar waarschuwen wanneer ze worden belaagd door parasiterende zwermen insecten.

De grote verandering in *De muur*, in de wereld na de Omwenteling, betreft de samenleving van enkel mensen. En daarmee zijn we terug bij de vraag naar de staat van de politieke verbeelding. Want is de muur – een muur – niet tevens het zinnebeeld bij uitstek van politiek onvermogen, de weigering van dialogisch contact? Er is in Lanchesters roman niet alleen die betonnen muur die het land tegen het water en tegen de Anderen beschut. Een minder tastbare maar evengoed ervaarbare muur bevindt zich tussen de politieke elite die toegang heeft tot het luchtruim en zij die slechts kunnen ‘verlangen om daarboven in de lucht te zweven en een van hen te zijn, in plaats van hier beneden een van ons te zijn’. En dan is er nog de muur tussen generaties, tussen de generatie die de wereld heeft verkloot en Kavanaghs generatie die zich maar moet zien te redden: “Geen van ons,” zegt Kavanagh, “kan nog met zijn ouders praten.” Dát zijn de vormgevende kenmerken van Kavanaghs wereld, niet een opspelende Gaia.

Het doet onwillekeurig denken aan de toespraak van de vijftienjarige Zweedse Greta Thunberg tijdens de klimaatop COP24 van de Verenigde Naties in Katowice afgelopen december. “Jullie spreken enkel van ‘groene oneindige economische groei’,” hield ze de wereldleiders voor,

omdat jullie te bang zijn onpopulair te worden. Jullie spreken enkel van vooruitgang met dezelfde slechte ideeën die deze puinhoop veroorzaakten, zelfs wanneer aan de noodrem trekken de enige juiste oplossing is. Jullie zijn niet volwassen genoeg om te zeggen waar het op staat. Zelfs die last laten jullie aan ons, kinderen, over.

Ze probeerde nog het politieke verbeeldingsvermogen te prikkelen door te suggereren:

En als oplossingen [voor het klimaatprobleem] binnen het bestaande systeem niet te vinden zijn, dan moeten we misschien het systeem zelf veranderen.

Vermoedde ze dat degenen die het systeem presideren daar oren naar zouden hebben?

Belgische en Nederlandse scholieren, geïnspireerd door Greta Thunbergs “skolstrejk för klimatet”, spijbelen sinds begin dit jaar om regeringen op te roepen maatregelen te nemen tegen de opwarming van de aarde en voor een ambitieuzer klimaatbeleid. De Nederlandse minister van Onderwijs, Arie Slob, vond hun actie weliswaar “sympathiek”, maar wees ze fijntjes op hun schoolplicht. De Belgische minister van Omgeving, Natuur en Landbouw, Joke Schauvliege, nam in de klimaatmarsen en spijbelacties voor een ogenblik zelfs een heus, tegen haar ambt gericht complot waar. En nadat Greta Thunberg de Europese Commissie op 21 februari had toegesproken stak de commissievoorzitter Jean-Claude Juncker in zijn speech de loftrumpet over wat Europa allemaal al niet deed en bracht hij de wereld op de hoogte van dit biografisch detail: “Toen ik zestien, zeventien jaar oud was heb ik ook betoogd, maar dan wel altijd op zaterdagen en nooit tijdens de schooluren.”

Anders dan deze spijbelaars neemt Kavanagh niet eens meer de moeite zijn ouders wakker te schudden. De breuk is totaal: “Ik wil hun advies niet en ik wil ook niet weten hoe ze over iets denken, nooit.”

John Lanchesters post-apocalyptische roman *De muur* mag dan het onwaarschijnlijke beeld van een zich niet meer roerende natuur ná de ramp oproepen, hij laat zien dat het klimaatprobleem – de olifant in de huidige regeringskamers – alleen valt te negeren door (bestaande) scheidingen te verharderen en desnoods met militair geschut te verdedigen. Dat is zonder twijfel een allesbehalve prettig vooruitzicht, maar het slechte nieuws is: Gaia roert zich wél. Het is hoog tijd om achter die *veil of ignorance* vandaan te komen.

*

Met de ‘sluier van onwetendheid’ verwijst politiek filosoof John Rawls naar de conditie waaronder we beslissen over de regels van een rechtvaardige samenleving, een situatie waarin we niets weten over de concrete omstandigheden waarin we onszelf zullen aantreffen en de talenten waarover we beschikken in de samenleving die we onder die sluier ontwerpen; achter die sluier, vanuit die *belangeloze* positie, zou ieder rationeel wezen volgens hem besluiten dat iedereen de maximale *vrijheid* moet toekomen die verenigbaar is met gelijke vrijheid voor anderen. De ‘sluier van onwetendheid’ waarover ik spreek werd daarentegen gemonteerd *in het belang van* machtige spelers die, *zich beroepend op de vrijheid*, politieke besluitvorming trachtten af te wenden.

In een uitvoerig gedocumenteerde en breed gewaardeerde studie, *Merchants of Doubt*, volgen Naomi Oreskes en Erik Conway de gang van een paar individuen

dat cruciale posten bezette in wetenschap en politiek en daarvan gebruik maakte om scepsis te zaaien over, onder andere, de realiteit van klimaatveranderingen, de evaluatierapporten van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) en klimaatwetenschappen in het algemeen: twijfel was hun product, vatten Oreskes en Conway samen.⁵ De *fact fighters* waarvan de auteurs de carrière natrekken – wetenschappers met een zekere reputatie weliswaar, maar zonder enige expertise op het gebied van de ecologie, de atmosferische scheikunde of klimaatmodellen – vonden hun weg in door vermogende industrieën gesponsorde, conservatieve denktanks, van waaruit deze pseudo-experten het antropogene karakter van klimaatveranderingen in vraag stelden: terwijl ze de consensus die onder klimaatwetenschappers heerste over de belangrijkste punten negeerden, maten ze onzekerheden over details breed uit in de massamedia en wisten ze beleidsmaatregelen effectief uit te stellen.⁶ Dat alles in naam van zowel economische als burgerlijke *vrijheden*, in naam van zowel de vrije markt als de vrije meningsuiting. Twijfel bleek een uitstekend middel tegen overheidsinmenging: het verspreiden van twijfel geeft het publiek de indruk dat de wetenschap over het klimaat nog onzeker is en ondermijnt de boodschap dat ingrijpen noodzakelijk is. Deze praktijk betwistte de feiten die de schadelijkheid aantonen van bepaalde stoffen (DDT, CFCs, CO₂, CH₄) om regulering te voorkomen. Is het overdreven om met betrekking tot die praktijk – die moedwillig een ‘sluier van onwetendheid’ optrok – te spreken van ‘ecoterrorisme’? Ik vraag het me niet zonder bepaalde redenen af, maar naar aanleiding van een opiniestuk in *De Standaard* van moraalfilosoof Patrick Loobuyck, waar ik zo meteen op terugkom, waarin de auteur zijn mening baseert op het denken van Rawls.

Van Dale omschrijft ‘terreur’ als “georganiseerde *geweldpleging* met een *politiek doel*, bewind waarbij de bevolking in voortdurende angst leeft voor moord en geweld.” Ik cursiveer ‘geweldpleging’ en ‘politiek doel’ in de omschrijving van Van Dale. Zijn die woorden van toepassing op de praktijk in kwestie?

Of is *geweldpleging* misschien een te stug woord in deze context? Ik meen van niet: Rob Nixon heeft er terecht op gewezen dat “onze theorieën van geweld vandaag kennis moeten geven van een wetenschap [...] die is gericht op geweld dat in het milieu is ingebed en dat veelal moeilijk valt te traceren, te bestrijden en, eens het in gang is gezet, om te keren.”⁷ Hij preekt van “traag geweld”:

een geweld dat zich [in tegenstelling tot spectaculair, onmiddellijk geweld] geleidelijk en buiten het zicht voltrekt, een geweld van uitgestelde afbraak dat verspreid is over tijd en ruimte, een uitputtend geweld dat typisch genoeg helemaal niet als geweld wordt beschouwd.⁸

Het verbreiden van desinformatie, het zaaien van twijfel over de invloed van de mens op het klimaat, met als gevolg een gestaag oplopende degradatie van de

leefbaarheid van het milieu waarop we zijn aangewezen, van het web van relaties met niet-mensen waarbinnen we standhouden, levert een niet geringe bijdrage aan het “trage geweld” van klimaatverandering.

De ‘handel in twijfel’ was niet alleen een goed georganiseerde onderneming, ontkenner van klimaatverandering dienden daarmee ook een *politiek doel*: ze hielden zichzelf voor “dat ze zich inspanden om ‘de zegeningen van de vrijheid veilig te stellen.’”

Als wetenschap werd gebruikt tegen die zegeningen – op manieren die de vrijheid van vrije onderneming in vraag stelden – dan zouden zij haar bevechten zoals ze elke vijand zouden bevechten. Want in feite *begon* wetenschap aan te tonen dat zekere vormen van vrijheid niet duurzaam zijn – zoals de vrijheid te verontreinigen.⁹

Uiteindelijk gingen deze “twijfel zaaiende campagnes [...] niet over wetenschap,” besluiten Oreskes en Conway,

Ze gingen over de gepaste rol van het staatsbestuur, meer bepaald in het herstellen van tekortkomingen van de markt. Omdat de resultaten van wetenschappelijk onderzoek leken te suggereren dat het staatsbestuur echt moest ingrijpen in de markt, opdat verontreiniging en publieke gezondheid doeltreffend zouden worden aangepakt, weigerden de aanhangers van de vrije markt die resultaten te aanvaarden. De vijanden van overheidsingrijpen in de markt werden de vijanden van wetenschap.¹⁰

Alles bij elkaar lijkt er mij voldoende reden te zijn om de term ‘ecoterrorisme’ te overwegen, ofschoon we vaak geneigd zijn ‘terreur’ eerder in verband te brengen met dictaturen dan met onze ‘vrije samenleving’ waarin deze praktijk zich afspeelt.

De ‘vrije samenleving’ is een begrip dat ook Patrick Loobuyck bezigt in zijn opiniestuk¹¹, maar met ‘ecodictatuur’ richt hij zijn pijlen een heel andere kant op dan de kant van “handelaren in twijfel”. Met ‘ecodictatuur’ bedoelt hij niet een bewind dat zich handhaaft door middel van (de ontkenning van) in het milieu ingebed geweld, maar een samenleving van “alleen nog milieubewuste mensen.” Niet dat hij klimaatverandering ontkent. Zeker niet. Hij is er gewoon niet mee gediend “dat sommigen vliegreizigers een schuldgevoel proberen aan te praten”; hij stoort er zich aan dat sommigen “het probleem van de klimaatopwarming [...] individualiseren en mensen voor hun gedrag [...] culpabiliseren.” “Op sociale media en elders lopen ze er graag mee te koop dat ze ecologisch leven,” stelt Loobuyck vast. Zijn antwoord: een ironisch “Zeer goed. Proficiat.” En: “Nee, ik voel me niet schuldig als ik vlieg.”

De terreur in Loobuycks ‘eco-dictatuur’ bestaat veeleer uit als ‘ernstige overlast’ ervaren milieubewuste mensen die anderen aanspreken op hun levensstijl. En dat, meent hij, hoort niet in een ‘vrije samenleving’, waarin iedereen recht heeft op zijn

of haar individuele voorkeuren zolang hij of zij zich maar aan de regels houdt. Anders gezegd: als de regels me iets toelaten, moet niemand me aan mijn hoofd zeuren dat ik het beter zou laten. (We zouden ons met Emmanuel Levinas kunnen afvragen of we hier “niet de dupe zijn van de moraal.”¹²) Het klimaatprobleem, laat Loobyck weten, is daarenboven van zo’n grote omvang dat individuele keuzes er niet toe doen. Een enkele vliegreis meer of minder maakt geen verschil uit. (Zo is het trouwens ook onmogelijk te zeggen welke sigaret of zelfs welk pakje sigaretten bij een roker longkanker heeft veroorzaakt.)

Het klimaatprobleem vereist volgens Loobyck een verandering van de sociale, economische en technologische structuren van onze maatschappij. Dat is zonder twijfel het geval. Maar hoe kunnen we verwachten dat, in een ‘vrije samenleving’ waarin niemand het geweten van iemand anders verontrust door hem of haar te wijzen op de schadelijke gevolgen van een bepaalde levensstijl zolang die levensstijl niet tegen de maatschappelijke regels indruist, dezelfde mensen er wel voor zullen kiezen het systeem van regels te veranderen om die schadelijke levensstijl te ontmoedigen of onmogelijk te maken? John Lanchester laat in *De muur* gereede twijfel bestaan over de kans dat een politiek spreken dat scheidingen tussen zelf en ander alleen maar vermenigvuldigt, tot een dergelijke systeemwijziging zal komen. Naomi Oreskes en Erik Conway wijzen in *Merchants of Doubt* op een vergelijkbaar probleem van de politieke verbeelding: dat een strijd gevoerd onder de vlag van economische en burgerlijke vrijheden beleidsmaatregelen ter verbetering van het klimaat en de publieke gezondheid juist heeft opgeschort, dat in deze strijd de ene vrijheid verwierf ten koste van de vrijheid van anderen. Een geweten zonder scrupules gaat daar wellicht aan voorbij. Wat mij nogal verbaast is dat een handjevol wetenschappers erin slaagde de wereld een rad voor de ogen te draaien en een resoluut klimaatbeleid wist af te houden precies doordat deze individuen de ruimte en de tijd werd gegund hun redeloze twijfels keer op keer uit te spreken, maar dat wanneer Loobyck scheef wordt aangekeken over zijn vlieggedrag de moraalfilosoof opveert omdat hij dat “moraliserende vingertje” in de blik van anderen niet langer verdraagt, individuele responsabilisering “irrationeel”, “onwenselijk” en “asociaal” vindt en de inspanningen van de enkeling als “zinloos” beschouwt, en aldus gerustgesteld, in de vertrekhal van de luchthaven wacht op een vlucht naar, wie weet, Australië, waar hij achtenveertig uur later mogelijk gaat snorkelen boven het Great Barrier Reef, tot een verandering in de maatschappelijke basisstructuur – die wel heel lang op zich laat wachten – hem dat belet.

En toch, zolang de moraalfilosoof het nodig acht publiekelijk te verkondigen dat zijn individuele geweten ongeschonden blijft, blijven ook het vermoeden en de hoop bestaan dat zijn geweten weldegelijk werd beroerd.

Noten:

¹ Zie Nixon R., *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*, Cambridge (Mass.) en London, Harvard University Press, 2011.

² Crutzen P. J., 'Geology of Mankind', *Nature* 415, 3 januari 2002, p. 23.

³ Over de uitdagingen die het klimaat vormt voor hedendaagse schrijvers zie ook: Ghosh A., *The Great Derangement. Climate Change and the Unthinkable*, Chicago en London, The University of Chicago Press, 2016.

⁴ Lanchester J., *De muur*, Amsterdam, Prometheus, 2019.

⁵ Oreskes N. en Conway E., *Merchants of Doubt. How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, New York, Bloomsbury, 2010.

⁶ In *The Collapse of Western Civilization* voeren Naomi Oreskes en Erik Conway een fictieve historicus op die, vanuit de toekomst terugkijkend op eenentwintigste-eeuwse ontwikkelingen, spreekt van het "koolstofverbrandingscomplex: een netwerk van machtige industrieën bestaande uit producenten van fossiele brandstof, industrieën die energiebedrijven dienden (zoals dienstverlenende bedrijven voor boor- en olievelden en grote constructiebedrijven), fabrikanten wier producten afhankelijk waren van voordelige energie (voornamelijk auto's en luchtvaart, maar ook aluminium en andere vormen van smelten en minerale verwerking), financiële instellingen die voorzagen in hun kapitaalbehoeften, en reclame-, pr- en marketingbedrijven die hun producten promootten. Het koolstofverbrandingscomplex in stand houden was onmiskenbaar in het eigenbelang van deze groepen, daarom verhulden ze dit feit achter een netwerk van 'denktanks' die uitdagingen opwierpen voor wetenschappelijke kennis die ze bedreigend vonden." Oreskes N. en Conway E., *The Collapse of Western Civilization. A View from the Future*, New York, Columbia University Press, 2014, p. 36-7.

⁷ Nixon R., *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*, p. 7.

⁸ Ibid., p. 2.

⁹ Oreskes N. en Conway E., *Merchants of Doubt. How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, p. 238-9.

¹⁰ Ibid., p. 262.

¹¹ Loobuyck P., 'Nee, ik voel me niet schuldig als ik vlieg', *De Standaard*, 12 februari 2019.

¹² Levinas E., *Totaliteit en oneindigheid. Essay over exterioriteit*, Amsterdam, Boom, 2012, p. 11.